

Dramsko delo *Hlapci* je izredno opevano dramsko delo izjemnega slovenskega pisatelja in dramatika Ivana Cankarja. Večina slovenskih dijakov naj bi *Hlapce* prebrala zaradi domačega branja, v vsakem primeru pa se delo znajde v učnem načrtu vsakega srednješolca. Večina ljudi seveda pozna naslov in avtorja dela, nekateri se celo spomnijo kakšnega citata in poznajo približen okvir zgodbe, dogajanja. Seveda velika večina, ki pozna to znamenito dramsko delo, ponosno trdi, kako lepo so se naučili obnovo teksta, ko so bili v svojih srednješolskih letih. A v tistem trenutku pa nekako ne zmorejo priklicati vsebine dogajanja, dramskih likov, kraja dogajanja, češ da je že dolgo tega, ko so se morali učiti takšne reči. Mar imamo res tako slab spomin, ali je večja težava v tem, da večina sploh ni prebrala tega besedila? Ali še slabše, ga prebrala in ga niti ni skušala razumeti ali si o njem ustvariti svojega mnenja? Veliko bolj praktično se je vsekakor učiti iz profesorjem všečnih uvodnih besed, učbenikov, beril ali pa, zdaj bolj aktualno, iz različnih spletnih strani, kjer so praktično citirana prej omenjena besedila. Tam se vsak dijak hitro in učinkovito dokoplje do odgovora, ki pa bo seveda tudi pravilen. Tu pa nastane problem: dijaki si lastnega mnenja o rečeh, ki jih preberejo, preprosto ne ustvarjajo več, ker si je bolj varno in ugodno zapomniti mnenje kakšnega uglednega in priznanega slovenskega kritika, čigar mnenje je postalo marsikateri profesorici slovenščine nekakšna »biblija«. Tako vsi srednješolci »postavljamo« iste oznake likom, na isti način »obnavljamo«, »prepoznamo« iste simbole, si jih »razlagamo« na isti način in seveda čisto vsi v dramskem delu »poiščemo« isto sporočilo. Tako sem se odločila, da se bom opredelila do dramskega besedila *Hlapci*, kot ga vidim skozi svoje oči.

Dramsko dogajanje se odpre s koncem ljubezni osrednjega lika Jermana in dekleta Anke. Jerman hrepeni po veselju in zadovoljstvu, sreči v ljubezni, a med pogovorom ugotovi, da ne zmore biti narejeno vesel, zave se, da je kljub ljubezni še vedno resnoben in kesajoč se, razklan posameznik, ki ga veselo, nasmevano dekle ne bo spremenilo in odrešilo trpljenja. Preprosto sta preveč različna, zaključilo se je obdobje skupne ljubezenske evforije, ki ju je slepila, in nikakršna zaljubljenost ni dovolj, da bi prikrila njune precejšnje razlike in popolnoma drugačna

¹ Srednja vzgojiteljska šola, gimnazija in umetniška gimnazija Ljubljana, 3. i. kavciczara@gmail.com

pogleda na svet. Anka ob razhodu Jermanu zaželi, da »sname« cilinder, želi si, da se njena bivša ljubljena oseba osvobodi žalobnosti, Jerman pa vsekakor privošči Anki njej ljubega smeha in vsakdanje preproste vedrine.

Takoj po vpogledu v Jermanovo osebno življenje pa se nam razkrije širše dramsko dogajanje. Učiteljski zbor pričakuje izid volitev. Kot izobraženi, intelektualni posamezniki si seveda želijo, pričakujejo zmago naprednjaške stranke. Sanjarijo in verjamejo, da se bo z zmago liberalne stranke odprla možnost znanstvene vzgoje učencev. A kljub njihovem »skupnemu« idealu je močno opazna razklanost učiteljskega zbora v njihovi miselnosti in prioritetah. Učiteljica Geni že pred izidom volitev izrazi svojo politično pasivnost z repliko: »Nazadnjaštvo je dobro, naprednjaštvo je dobro, najboljše pa so pečene piške.« Jasno je, da ji ni kaj dosti mar za prihodnost šolstva, pomembnejše se ji zdi njeno udobje in prijetno počutje. Njena izobraženost in dokaj visok položaj za žensko tistega časa se izkaže zgolj za fasado, način, s katerim se lahko dokoplje do udobja, v katerem lahko brezskrbno in apatično stagnira do konca kariere. V prvem dejanju je opaziti tudi problem alkoholizma med učitelji. Komar v pričakovanju sebi ljubega izida brezmejno pijančuje in razglaša bližajočo se zmago, za katero sploh ni razumnega in oprijemljivega dejstva, da se bo zgodila. Ostali učitelji ga zaradi pijančevanja nadvse prezirajo, a ustaviti ga seveda ne morejo.

Izid volitev končno pride na dan. Zmagala je klerikalna stranka. Učiteljski zbor je presenečen in razočaran, a vsi nekako v hipu sprejmejo odločitev ljudstva. Tukaj se bralec začne spraševati o resničnem pomenu replike: »Narod si bo sodbo pisal sam.« Izobražen sloj prebivalstva je v enem samem porazu izgubil vso voljo do boja za svoje ideale, vso ognjevitost, s katero so si slikali prihodnost, če bi na oblast prišli naprednjaki. V trenutku se je ves notranji zagon razblinil, iz intelektualcev z jasnimi nazori so se v enem samem trenutku spremenili v ubogljive in pokorne »pse«.

Z začetkom drugega dejanja je jasno, kako hitro in nenačelno se je spreobrn timer učiteljski zbor, razen Jermana. Po navodilih vlade so odstranili vse problematične knjige, pod katere je seveda sodila skoraj vsa posvetna literatura. Zanimivo je, da ravno v tistem delu omenjeni »cenzurirani« avtorji zdaj veljajo za velike in ugledne slovenske pesnike in pisatelje. Vzgoja mladine je šla tako v roke oblasti, za njo ni bila več odgovorna stroka, učitelji z izkušnjami in znanjem poučevanja, temveč ljudje z močjo, torej ljudje na oblasti – cerkev. S tem se učitelji kratko malo sprijaznijo, kar je absurdno in zaskrbljujoče, glede na to, da je njihovo delo, njihova vloga v družbi, da izobrazijo in vzgojijo otroke. Kako bodo to počeli najboljše kot lahko, če sta način izbiranja učne snovi in način poučevanja v popolnem nasprotju z njihovimi načeli?

Učiteljica Geni najbolj predvidljivo kupi rožni venec in se lahkotno pokori ter poslušno sledi župnikovim navodilom. Presenetljivo pa se najhitreje spreobrne ravno učitelj Komar, ki je pred volitvami najglasneje zagovarjal naprednjaštvo. Za svoje besede proti trenutni vladi krivi seveda alkohol, kot da ni pijančeval prostovoljno, pokori se in se opravičuje za svoje besede. V duhu pokore poklekne pred svojim sodelavcem Hvastjo. Odrasel moški poklekne pred drugim odraslim moškim, ki v družbi velja enako kot on in tudi opravlja enak poklic, to pa samo zaradi besed, ki jih je izrekel v preteklosti. Za svoje besede sploh ni zmožen prevzeti dejanske odgovornosti in stati za svojim mnenjem, sploh ker se je njegovo stališče do tistega trenutka zdaj spremenilo.

Zaradi te očitne krize in razvrata v učiteljskem zboru ter vse bolj naraščajoče napetosti med učitelji, ki nastane, ko župnik začne učiteljem očitati probleme, kot so alkoholizem in neprimerno obnašanje glede na njihov izobraženi stan, Komar seveda izpostavi človeka, na katerega lahko preloži vso krivdo zmede v učiteljskem zboru. To je seveda Jerman, edini, ki se ni želel podrediti novim razmeram v šolstvu in je zlahka postal »črna ovca« med ostalimi učitelji, ki pa so na videz z lahkoto sprejeli vse spremembe. Od Komarja, hipokrita dramskega dela *Hlapci*, je bil Jerman obtožen pijančevanja in antikrističnega obnašanja. Jerman pa vso krivdo, ki je bila preložena nanj, sprejme in ponosno nosi njeno breme. Župnik mu v prisposobi ukaže, naj postane hlapec svojemu gospodarju. Jerman sprejme in razume dokaz zelo dobresedno in ga do konca drame drži v mislih. Beseda hlapec se mu močno zapiše v spomin.

V tretjem dejanju smo povabljeni v Jermanov intimnejši svet, v njegovo hišo. Opazimo lahko, da ima veliko težav ne samo v profesionalnem življenju, temveč tudi v osebnem. Ravno se je razšel s svojim dekletom, sodelavka Lojzka mu ravno sporoči, da je z Anko resnično konec, živi v precej siromašni hiši in še njegova mati je zelo bolna in razvidno je, da se ji bliža smrt. Jerman pa je po svoji naravi borec in se kljub svojim hudim problemom ne ustavi in vseeno zagovarja svoja politična stališča ter jih neustrašno brani, čeprav mu ne bi bilo treba. Jasno je, da bi bilo bolje, da bi se kot človek v takšnih trenutkih odločil za varnost in udobje, a on si tega ne pusti. Morda se bori za pravico v družbi, saj bi nezavedno rad vsaj na nekem področju vzpostavil nekakšen red in okoliščine, s katerimi bi bil zadovoljen, saj v osebnem življenju prav dosti več ne more storiti. Propadla zveza ne bo kar tako ponovno vzcvetela, revščine se kot učitelj ne more zlahka otresti in njegova mati bo tako ali drugače kmalu umrla, saj je bolna in stara.

Vendar pa je jasno, da v tej bitki z »družbo« tokrat ne bo zmagal. Jezni meščani prihajajo celo k njemu domov, da bi ga lahko ozmerjali in razpredali o tem, kako napačno misli in se obnaša

ter kaj je narobe s tem. Poleg tega pa ga na domu obišče tudi sam Župnik. To predstavlja vrh celotnega dramskega dogajanja. Župnik jasno predstavi svoje stališče, želi si biti gospodar in ne misli tolerirati nespoštovanja in zaničevanja s strani svojih podrejenih. Jermanu razloži, da je »biti hlapec« zgolj prisposodba, od njega si želi le poslušnosti in uslužnosti. A Jerman v tisti točki svojih stališč ne misli in ne želi več spreminjati. Odločil se je, kaj zanj predstavlja hlapčevanje, in da sam ni zmožen hlapčevati. Preprosto se mu ideologija »hlapčuj, pa boš napojen in nasičen in postelja ti bo postлана«, ne zdi moralna in pravična. Jasen je tudi glede tega, kaj si je s tem nakopal in kaj ga čaka, za svoja stališča se ne misli opravičevati ali pokoriti. Pojavi se konflikt med predstavnikom legalne oblasti, torej župnikom, in predstavnikom legitimne oblasti, moralnih načel, Jermanom. Ta me zelo spominja na Antigono, ki je v očeh svojih bližnjih predstavljena kot blodna, nerazumna deklina, a tako je samo zato, ker je nihče na dvoru ni zares razumel. Narediti je hotela pravo stvar, pokopati svojega brata, ker je njen brat, in vsak človek si zasluži biti pokopan, še posebej pa, če gre za njenega brata, za njeno kri. Ravno tako je v *Hlapcih* tudi Jerman hotel narediti pravo stvar, ustvariti takšne pogoje za učitelje in v družbi na sploh, ki bi se mu zdeli moralni in pravilni. In pri svojih moralnih odločitvah pač ni hotel nikakor delati kompromisov, ne glede na to, kako močno mu je njegova načelnost škodila v tistem trenutku. Ko župnik odide, ga od vseh ljudi prosi ravno njegova mati, naj ne zavrže boga. To je velik udarec za Jermana in mu povzroči hudo notranjo razklanost in negotovost. Jasno je, da je njegova mati na župnikovi strani, in ne na njegovi.

Četrto dejanje se dogaja v krčmi in vsi se pripravljajo na zborovanje. Jermanu je zelo težko. Ostal je skoraj edini, ki še vedno zagovarja svoja liberalna načela, in čuti močan pritisk, da zagovarja svoje ideale. Bori se za svobodno izražanje mnenj, čeprav močno trpi zaradi tega. Vzdušje je izjemno tesnobno in napeto, skozi dogajanje izžareva ta Jermanova predanost v nesrečno usodo, čeprav ve, da je naredil vse, kar je mislil, da je prav. Potrudil se je. To šteje. Nihče izmed profesorjev, ki so bili v večini liberalni, ni imel niti kančka poguma in volje, ki jo je takrat premogel Jerman. Komar začne zbirati podpise, da naj se Jermana izžene.

Tako pridemo do zadnjega dejanja, ko se zopet znajdemo v Jermanovi izbi. Ob njem sta sodelavki Geni in Lojzka. Zdaj je jasno, da bo Jermanova mati umrla, in Jerman se delno krivi, da je njena bolezen tako hitro napredovala, saj ji ni posvečal dovolj pozornosti, ki bi jo potrebovala bolna stara ženska. Jasno je, da Jermanova mati predstavlja v zgodbi zelo pomemben lik, saj v Jermanu spodbudi mnogo negotovosti in dvoma, ko izrazi svoje strinjanje z župnikovim stališčem. Jasno je, da zaradi njene smrti Jerman blazno trpi in občuti hudo breme krivde, ki ga spremlja na vsakem koraku. Ob koncu prime za pištolo, morda bo naredil

samomor, a nato sliši glas Lojzke in glas svoje matere. Ta konec si osebno razlagam kot nekakšen vdor svetlobe, upanja, ki pride, ko se zaključi zelo težavno obdobje življenja. Res, da je izgubil ljubljeno osebo, svojo mater, a to ne pomeni, da bo za vedno ostal brez ljubezni, saj ta prehaja in lahko pride k njemu nazaj v obliki neke druge osebe, v tem primeru Lojzke.

V tako razklani situaciji je krivca preprosto nesmiselno iskati. Vredno pa se je vprašati, kdo je dal vse od sebe, da bi dosegel svoj ideal. Jerman je tukaj res naredil vse, kar je bilo v njegovi moči, in tudi župnik je bil precej jasen glede svojih načel in nazorov. Problematični se mi zdijo predvsem učitelji, ki so se strinjali z Jermanom, a le dokler jim je to ugajalo. Najbolj ekstremen primer takšnega obnašanja se mi zdi Komar, ki ni le zamenjal strani, temveč tudi aktivno sabotiral svojega bivšega sodelavca, s katerim se je pred zamenjavo oblasti strinjal. A tudi ostali v učiteljskem zboru so vse prej kot nedolžni. S svojo politično apatijo so se avtomatsko postavili na stran oblasti in pustili samega svojega sodelavca, ki se je edini potegoval za načela in prepričanja, ki so bila vsem učiteljem in izobražencem skupna. V takšnih primerih se mi zdi politična apatija nadvse kruta in nečloveška.

Tudi Ivan Cankar, avtor *Hlapcev*, je bil v svojem življenju zelo kontroverzna in preganjana oseba. A že kmalu ga je literarna zgodovina prepoznala kot ugledno in izjemno osebo, najodličnejšega predstavnika slovenske književnosti in veliko osebnost v zgodovini slovenstva. A to je postal po svoji smrti. Kaj mu pomaga ta naziv zdaj? Podporo pri delu bi potreboval v času svojega ustvarjanja, morda bi pa tako dobili še kakšno vrhunsko delo več. Izstopajoči ljudje v zgodovini, torej ljudje, ki niso pripravljene hlapčevati, so pogosto šele po smrti deležni vseh priznanj in pohval. A v času, ko so se morali izpostaviti, da bi prišli do svoje besede, so bili zasmehovani, poniževani in sabotirani. Mislim, da je sedaj res čas, da pustimo ljudem živeti, kakor si želijo. Sicer bomo večno hlapci. Kot smo to Slovenci zdaj in kot smo to vedno bili.

Besedilo je bilo za objavo delno jezikovno urejeno.